

Тибор Живковић

СЛОВЕНИ ПЕЛОПОНЕЗА У ЖИТИЈУ НИКОНА МЕТАНОИТА

САЖЕТАК: Словени су под византијском влашћу на простору теме Пелопонез били на особен начин уклопљени у организам Царства. Питање њиховог покрштавања, односно хеленизације, донекле се може наслутити на основу *Житија св. Никона Метаноита*. У овом раду расправља се о ширењу хришћанства међу Милинзима, највећем словенском племену на Пелопонезу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Антиох, Милинзи, Никон Метаноит, Пелопонез, Словени

Хагиографски списи су посебна врста наративних извора. Приповет коју пружају некада је могуће допунити или проверити каквим бољим извором — хроником, актом, натписом или печатом. Када је ово могуће то је велика срећа за онога ко у хагиографском делу трага за стварним историјским догађајем, пажљиво раздвајајући оно што је плод маште писца, традиције или доцније легенде од онога што се заиста догодило. Ово, на жалост, ретко бива. Стога, проучавање хагиографског списка захтева изузетну будност истраживача, јер често се деси да у чудесним збивањима које описује остане скривена каква стварна радња која може да разоткрије узроке неког догађаја, последице, време дешавања или имена личности које су заиста оставиле трага у историји. Лако се може, погрешним схватањем хагиографа, стећи потпуно искривљен утисак о неком догађају или се у стварном препознати пишчева фантазија. Иако је проучавање хагиографија тежак и мукотрпан посао, не баш захалан, он, под срећним околностима, уистину може да обелодани занимљиве догађаје из прошлости о којима они „прави” историјски извори — хронике, историје, повеље — ћуте. Покушаћемо, стога, да се упустимо у проучавање једног таквог хагиографског списка, *Житија св. Никона Покајника*, који представља редак извор о Словенима Пелопонеза за време X—XII века. Пошто о Словенима Пелопонеза знамо веома мало, иако више него о онима који су се настанили у средњој Грчкој или Епиру, *Никоново житије* може да пружи вредне податке о њима а које

не можемо да пронађемо нити у једној хроници или историји тога времена.

Пре него што се упустимо у изучавање *Никоновог жиџија*, ваљало би укратко навести оно што се о њему зна као о историјској личности.

Сасвим поуздано можемо рећи да је Никон био родом из теме Арменијака, област Полемонијаки. Родитељи су му били „сјајни и угледни људи, који су обиловали богатством”.¹ Такође, познато је да је Никонов отац имао знатне земљишне поседе на којима је живео већи број парика.²

Што се тиче времена Никоновог рођења, *Жиџије* тај податак не пружа, али на основу неколико хронолошких одредница ипак је могуће доћи до неких поузданијих закључака. Хагиограф Никонов вели да је он био већ познат у време када је скиптар Ромеја држао Нићифор Фока (963—969) дакле зрео човек.³ Као такав, већ познат, запутио се на Крит непосредно пошто је острво било повраћено од арабљанске власти, у намери да тамошње становнике преобрати у хришћанство. Ово се, дакле, по свој прилици десило 961/962. године, пошто хагиограф изричито вели да је на Крит доспео непосредно пошто је острво испод арабљанске власти отпало.⁴ С друге стране, пре него што је обукао монашку ризу, отац га је поставио за надзорника породичних имања,⁵ што значи да је тада већ морао имати 18 или неку годину више. Определивши се за духовни живот, напустио је дужност коју му је отац поверио и запутио се према Понту, где је ступио у манастир Хрисопетру, на размеђу Пафлагоније и Понта.⁶ У Хрисопетри је Никон, подвизујући се, остао пуних 12 година,⁷ да би се одатле запутио на Крит, како смо већ рекли, 961/962. године. Међутим, изгледа да је, пре но што је доспео на Крит, Никон провео три године⁸ у Малој Азији, водећи усамљенички, искушенички и мисионарски живот.⁹ После истека ове три године отишао је за Крит. Стога, узмемо ли да је имао најмање 18 година када се замонашио и да је, што у манастиру што лутајући Истоком, провео наредних 15 година, излази да је Никон 961/962. био стар најмање 33 године. Самим тим, могао је бити рођен 927. или неку годину раније.¹⁰

¹ *The Life of Saint Nikon*, ed. D. F. Sullivan, Brookline 1985 (у даљем тексту: *Nikon*) 32, 2. 15—16.

² *Nikon*, 34, 3. 4—9.

³ *Nikon*, 32, 2. 11—13.

⁴ *Nikon*, 82, 20. 6—7.

⁵ *Nikon*, 34, 3. 4—5.

⁶ *Nikon*, 38, 4. 8—12.

⁷ *Nikon*, 56, 11. 1—2.

⁸ *Nikon*, 78, 18. 1—6.

⁹ *Nikon*, 82, 20. 1—4.

¹⁰ М. Γαλανοπούλου, *Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε*, Αθήναις 1933 (у даљем тексту: (Galanoπούλου, *Nikonos*) 72, предлаже раздобље 920—925. године као време Никоновог рођења. D. F. Sullivan, *The Version of the Vita Nokinis*, DOP 32 (1978) (у даљем тексту: Sullivan, *Versions*) 159, сматра да је Никон рођен око 930. године. Саливеново мишљење усвојено је и у *Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. Kazhdan, Oxford 1991, I—III (у даљем тексту: *ODB*) III, 1484.

Како *Житије* не пружа податке о дужини Никоновог боравка на Криту, наводећи само да је преобраћао тамошњи живаљ у хришћанство, не знамо када је Свети коначно ступио на тле Пелопонеза. Пошто хагиограф каже да је на острву изградио мноштво цркава¹¹, проистиче да се Никон на Криту бавио више година. Такође, знамо да су преобраћени Крићани после пет година дошли Никону како би се он уверио да су правоверни хришћани.¹² Стога, може се рећи да се према грчком копну запутио око 967/68. године.¹³ Пошто је обишао поједине градове и острва у Грчкој — Атину¹⁴, острво Еубеју¹⁵, Тебу¹⁶ — запутио се преко Коринта,¹⁷ Аргоса¹⁸ и Нафплиона¹⁹, до Спарте²⁰, где ће и провести остатак живота марљиво учећи речи господњој живаљ Лаконије. Узима се да је душу испустио 26. новембра 998. године.²¹

Житије Никоново написано је око средине XII века.²² У самом спису изреком се помиње само једна година, али и она са погрешним индиктом. Наиме, писац *Житија* вели, описујући тешку болест одојчеда Ма-

¹¹ *Nikon*, 86, 21. 3—5.

¹² *Nikon*, 86, 21. 6—8.

¹³ *ODB*, III, 1484, усваја ране седамдесете године као време Никоновог доласка на Пелопонез.

¹⁴ *Nikon* 94, 24. 1—2.

¹⁵ *Nikon*, 96, 25. 4—6.

¹⁶ *Nikon*, 102, 28. 4—5.

¹⁷ *Nikon*, 102, 28. 7—25.

¹⁸ *Nikon*, 104, 29. 1—4.

¹⁹ *Nikon*, 106, 30. 2—3.

²⁰ *Nikon*, 106, 31. 3—4.

²¹ Никон је боравио у поменутиим градовима укупно две године како сам у своје тестаменту наводи; упор. *Ο ἐκ Πόντου ὁσιος Νίκων ὁ Μετανοεῖτε*, Πηγαὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἑλλήνων τοῦ Πόντου 4, *Οδ. Λαμπρός, Αθήναι* 1982 (у даљем тексту: *Pigai* 4) 251. 3. О времену Никонове смрти видети, *Византијски извори за историју народа Југославије III*, Београд 1966 (у даљем тексту: *ВИНЈ III*) 38, нап. 16. Наиме, време Никонове смрти пада у доба када је стратег Хеладе, Малакин, био у Цариграду, бранећи се од неоснованих оптужаба. На основу других извора знамо да је он тамо боравио 998. године. Када се Малакин вратио, одбрањене части и овенчан звучном титулом „првог човека сената“, Никон је већ био покојан. Како се Малакиново хапшење одиграло после битке на Сперхеју, 997. године, Никон је душу испустио 26. новембра 998. године; упор. *Galanooulou, Nikonos*, 129—130. Други податак који омогућава датирање Никонове смрти је вест да је претор Апокавк, када му је служба истекла, пошао у Спарту да се поклони моштима Никона. Како га је Никон посетио непосредно пре битке на Сперхеју, дакле 997. године, Апокавк је службу завршио наредне 998. године. Предложена 1000. година као време Никонове смрти у *ODB*, III, 1484, нема основе.

²² G. da Costa-Louillet, *Saints de Grèce aux Ville, VIIIe, IXe et Xe siècles*, Byzantion 31 (1961) (у даљем тексту: *Costa-Louillet, Saints*) 349, претпоставља да је прву верзију *Житија* написао игуман Никоновог манастира 1141/2. године, да би га игуманов наследник прерадио око 1156/57. године. Такође: *Pigai* 4, 320, где је предложена 1148/1149. година. Супротно, међутим: у *ODB*, III, 1484, где је претпостављено да је *Житије* написано половином XI века (1042—1057) као и да је хагиограф познавао Никона и био сведок неких чуда. На жалост, ова занимљива претпоставка ничим не може да буде доказана (Никона није познавао, али је био сведок неких постхумних чуда). Поменути претпоставка заснива се на исувише слободним комбинацијама Џенкинса и Манга, који су епископа Луку са једног Синодикона довели у везу са Луком поменутиим у *Никоновом житију*, па тако дошли до 1042. године као времена настанка *Житија*; о овоме видети: С. Mango — R. J. H. Jenkins, *A Synodicon of Antioch and Lacedaemonia*, *DOP* 15 (1961) 240—241.

нојла, како се то десило исте године када је он стао на чело манастира, што ће рећи 6650. године, 11. индикта. Самим тим излази да је *Житије* почео да пише нешто доцније. Међутим, како 6650. година према грегоријанском календару пада у 1141/1142. годину пошто писац вели да је управо текла прослава „три пута благословеног”²³ (т. ј. Никона) која иначе пада у новембар, испада да је у питању, тачно, 28. новембра 1141. године. Међутим, невоља је што је 1141. био 4. индикт. Најближа година у којој пада 11. индикт јесте 1133, односно 1148. година. У сваком случају, можемо се задовољити закључком да је *Житије св. Никона Покајника* написано половином XII века.²⁴

Бележећи податке из живота Никоновог, посебно оне који се односе на чуда која је чинио, писац је између Светога и себе имао провалију од безмало два столећа. Два века су, чак и за човека савременог доба који има много боље могућности за прикупљање и чување најразноврснијих података, исувише дугачко раздобље да би се описани догађаји могли верно пренети, што посебно важи за штиво каква су житија. Стога ваља увек имати на уму да је *Житије Никона Покајника* написано нешто мање од два века по његовој смрти а да се писац при томе није користио никаквим другим писаним извором о Никону, изуземо ли тестамент Блаженог, одакле је, нема места сумњи, препричао чуда о излечењу становника Спарте или она која су пратила градњу цркве Христа Спаситеља.²⁵ Дакле, највећи део приповести заснован је на традицији која се током времена обликовала, по свој прилици подједнако у црквеним и световним круговима. Такав ток сазревања приче о Никону и чудима која је чинио допушта врло извесну могућност да је окосница историјских догађаја, неретко, потпуно загубљена. Напослетку, умесно ће бити ако напоменемо да чуда св Никона, онако како су у *Житију* приказана, теку хронолошким редоследом, управо како и ред излагања у хагиографији налаже.²⁶

Догађаји који су се одиграли за Никоновог живота, посебно у време када је боравио на Пелопонезу, свакако су занимљивији за историчара

²³ *Nikon*, 232, 68. 19–25.

²⁴ У *Куџлмушском рукопису*, MSS 210, fol. 106a–181b, прибележена је (6500 година од стварања света) 992. година, једанаестог индикта, када је игуман дошао на чело манастира. С друге стране, *Barberinus* 583, овај догађај ставља, како смо већ навели, у 1141. годину. Изгледа да је у *Куџлмушском рукопису* (настао 1630. године) који је млађи од *Барберинског* (упор. Sullivan, *Versions*, 160, 173) преписивач начинио грешку пошто је оригиналну 6650. годину написао као 6500; упор. *Pigai* 4, 138, 50. 10–11 и 225, 50. 29–30. Година 992 (6500) не може да буде доба постављења новог игумана из једноставног разлога што је Никон тада још увек био жив, налазећи се и сам на положају игумана, па би онда то значило да је сам писао сопствену хагиографију. Данас је углавном усвојено мишљење да је *Житије* написао игуман Никоновог манастира нешто после 1141. године, а да га је његов наследник после 1156. прерадио; упор. Costa-Louillet, *Saints*, 347–348. Нама се чини да је сасвим извесна претпоставка коју је изнео Лампсидис у *Pigai* 4, 320, да је преписивач првобитну годину, која је гласила 'схνς' = 6656 и одговарала једанаестом индикту, испуштањем броја ζ' = 6, претворио у 'схν' = 6650. Дакле, најпре ће бити да је *Житије Никона Покајника* настало 1148/1149. године.

²⁵ *Pigai* 4, 251. 4–253. 68.

²⁶ Ово је већ приметно Sullivan, *Versions*, 171, са закључком да чуда следе рудиментарни хронолошки ток.

јер у њима се стварност историјског догађаја, захваљујући Никоновом тестаменту, одсликава прилично верно. Међутим, већина чуда десила се, из пишчеве перспективе, не тако давно. Тако је добар део списка, сасвим сигурно од 63. поглавља²⁷, заправо својеврстан мартиреон игумана који је *Житије* састављао.

Милинзи се у *Житију* помињу искључиво по Никоновој смрти. У поглављима 59 и 70 као носиоци радње највероватније се могу препознати Словени Пелопонеза, док су у поглављу 62 они изричито наведени под својим племенским именом — Милинзи.

Дакле, приповедач догађаје излаже углавном у два хронолошка оквира. Један је за време Никоновог живота, други је веома близак његовом времену, док је великом броју чуда и сам био савременик. Поглавље 59 без сумње се стога односи на време XI века, док се поглавља 62 и 70 хронолошки могу поставити на размеђе XI/XII века. Другим речима, *Житије св. Никона Покајника* пружа вести о Словенима Пелопонеза XI/XII века. На основу вести које у *Житију* налазимо, можемо, можда, открити понешто о њиховом тадашњем положају у оквиру Царства, религијским веровањима и о начину живота. Опште узев, ови подаци су малобројни, али су јединствени и стога вредни пажње.

Методолошко начело којим смо се руководили трагајући за Словенима у *Житију св. Никона Покајника*, пошто се они изреком, осим у једном случају, нигде не помињу, засновано је, пре свега, на тумачењу врло неодређеног појма — τῶν ἔθνικῶν χόρας. — који је писац употребио описујући Никонова чуда у поглављима 59 и 62. Од три поменута поглавља од посебног је значаја поглавље 59, које ћемо, ради јасноће доцнијег тумачења, навести у целини.

Поглавље 59 — Прича о надменом Антиоуху

„Али, да наставим приповест о великим чудима причом о оном надменом Антиоуху, који је држао службу дукса у земљи неверника, и његовим најнељудскијим делима.²⁸ Најслађе и најмилије му је било да неморалним безакоњем мења све оно што је Велики, својом вољом, у тестаменту записао. Стога, са великом храброшћу је дошао на манастирски метох, најближи земљи неверника, изгледом бесан и титански, на све приправан, и извивши обрве поврх чела, наредио да се на том месту сагради крчма (свратиште). Када су га тамо присутни монаси молили да одустане од тог посла, наводећи њему оно од блаженог записано, он је

²⁷ *Nikon*, 212, 63. 15—18. У причи о младићу Луки писац *Житија* каже како је и сам слушао његове молитве Светоме. Како је у пишчево време Лука старац, очигледно старији од писца, неодржива је претпоставка Џенкинса и Манга да је *Житије* настало средином XI века; види нап. 22.

²⁸ *Εγκυκλοπαιδικό πρωσλογογραφικό λεξικό βυζαντινής ιστορίας και πολιτισμόν*, III, ed. A. G. C. Savvides, Αθήνα 1998 (у даљем тексту: Λεξικό) 69, потпуно погрешно поставља време догађаја око Антиоуха у IX век.

био као магарац, из приче, који је слушао лиру. Јер, терао га је Сатана, радећи у његовом срцу, као што Исаија рече, да поједе плодове сопствених дела.

Стога, заиста, испуњавајући што је наумио, тај пријатељ демона, неизлечиво зао, дворе и шатор је начинио, сухозидом место опасао и профаним, овај профани човек, начинио га местом сукоба. Јер, уистину, зло је слепо, како се каже. Шта се догодило потом?

Тај је, дакле, живећи животом небоузданим и 'мокрим' (т. ј. пијанца) прљавим псећим делима се посветио, имајући најслађи обичај да у своме шатору, разуздан, са својим следбеницима и блудним женама, са ума сишавших, пребива. Поврх свега још, неизрецивим и бедним делима се посветивши, душу своју стремио је безумљу, не признајући сву његову тајну срамотност. Али, убрзо је заслужене плодове свога делања уграбио.

Јер, ноћу се Велики појавивши, прво га страхом заплашивши и застрашујући његову умишљењу храброст, а после тога и крстосним штапом га ударивши по ребрима, нанесе му смртоносни бол. А овај, тада, насиљем из сна пробуђен, сав дрхтећи и страховима испуњен, видео је онога који га је ударио како из шатора излази. И молећивим гласом је слугама споља да га задрже наређивао. Али, они нису видели Светога. У том тренутку несрећник је разумео шта је био узрок његовог страха и да је, јер је немерљивим безакоњем делао, то био Свети који се појавио истерујући проклетство некрста као своје сопствено.

Одмах потом, припремио је кочије и запутио се, великом брзином ношен, у Спарту. Али, како је бол био неиздржив, не прешавши више од 30 стадија, све вриштећи, и не могавши да настави даље, с коња је сјахао и на сред друма, опхрван срамотним животом, на рукама својих слугу душу испустио. Тада се и пророчка реч испунила, како је речено: 'Душе разузданих бивају узете прерано и лако се у смрти уздижу.'

И тако је тело овог бедника у Спарту однешено следеће ноћи, а како добро знана прича каже, ватра је, однекуд се појавивши, све прогутала, уништивши не само ковчег, већ и сагоревши шатор бедника и у пепео претворила."²⁹

Прво морамо да откријемо тачно значење појма τὸν ἔθνικὸν χώρος, који смо ми схватили и превели као „земља неверника”, што, истину говорећи, није дослован превод. Међутим, за ово постоје врло важни разлози који упућују на управо поменуто значење. Наиме, појам ἔθνος, од којег је изведено ἔθνικός, има разноврсна значења — *група људи која живи заједно, народ, људи, посебна група људи, род, њеме*. С друге стране ἔθνικός има значење — *странац, незнабожац, безбожник, дивљак*.³⁰ Пошто је у грчком тексту ова реч (ἔθνικός) употребљена у генитиву плурала (ἔθνικῶν) значења *народ, страни, њеме* („земља народа”, „земља странаца”, „земља племена”) свакако не могу да буду узета у разматрање. Про-

²⁹ Nikon, 190—194. 59.

³⁰ *Greek-English Lexicon*, ed. Liddel and Scott, Oxford 1997, 226.

сто, синтакса реченице овакав превод не дозвољава.³¹ Стога, једино значење које је тачно и како треба схватити појам τῶν ἔθνικῶν χῶρας јесте — „земље неверника” или „земље безбожника”, односно „земље пагана”, како је, изгледа, опрезно предложио и Саливан.³² Израз ἔθνος писац *Жиџија* користи описујући болест претора Апокавка који је на Истму чекао напад тоῦ Βαλγαρικοῦ ἔθνους — што сасвим јасно значи „бугарског племена” или „бугарског народа”.

Тумачење које смо предложили, да је у питању „земља неверника”, може се веома лепо илустровати другим примерима из *Жиџија*, где писац користи друге изразе за остале становнике различитих делова Пелопонеза или Хеладе. Најчешћи израз који писац користи за домаће становништво, углавном хришћанско и без сумње хеленско, јесте ἐγχωρίων. Тако он назива, на пример, становнике Крита,³³ Месине,³⁴ Спарте³⁵ или Дамале.³⁶ Под овим изразом ваља пре свега подразумевати значење „домаћи живаљ”, који он без сумње разликује од оних који живе повише Спарте, близу метоха поменутог манастира, и у којима ваља тражити Словене. Када жели да нагласи да су у питању домаћи становници, као у случају када бележи вести о разбојницима који пљачакају путнике на путу између Каламате и Спарте, он наглашава да они ипак не припадају „безбожницима” јер их назива становништвом — старим и ратарским, које ту од давнина пребива.³⁷ Осим тога, становници из околине Каламате, како писац *Жиџија* наглашава, посебно су, још за свечевог живота, поштовали Никона.³⁸ У питању је, дакле, хришћански живаљ, а на основу тога што их назива „старим ратарским становницима” излази да су у питању Грци а не Словени. Самим тим, пошто су у питању били разбојници, значи нису само Словени Пелопонеза практиковали друмско разбојништво и отимачину, него сви они којима су начин живота и особености тла допуштали ово допунско занимање.

Питање које се намеће предложеним схватањем појма τῶν ἔθνικῶν χῶρας гласи — да ли је заиста могуће да су у неким деловима Пелопонеза крајем XI или почетком XII века још увек живели пагани? Такође, ако утврдимо да заиста јесу, остаје спорно питање њихове племенске припадности. Да ли су у питању, можда, становници Маине, пореклом од хеленског рода, или Словени из околине Спарте, односно са Тајгета?

³¹ Међутим, А. Аврамеа, *Le Magne byzantin: Problèmes d'histoire et de topographie*, Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler, Εὐψυχία, I—II, Paris 1998, I, 57, верује да израз ἔθνικοῦ у *Никоновом жиџију* значи — *étrangers*, али који су истовремено и хришћани. Ово тумачење је, свакако, потпуно погрешно.

³² *Nikon*, 191. Саливан ово место преводи са *land of „ethnics”*, не опредељујући се за коначно тачније значење, пошто „ethnics” на енглеском може да значи „етнички”, у врло широком значењу, али и „пагански”. Да је желео да се определи за тачније значење, свакако је могао да искористи реч „pagan”.

³³ *Nikon*, 88, 21. 39.

³⁴ *Nikon*, 108, 31. 7—9.

³⁵ *Nikon*, 174, 54. 2—3. Наиме, у причи о жени из Спарте, која потиче „од становника домаћих и аутохтоних”, писац опет користи израз „τῶν ἐγχωρίων καὶ αὐτοχθόνων”.

³⁶ *Nikon*, 88, 21. 51—53 (ἐγχωριοί).

³⁷ *Nikon*, 180, 57. 3, „πάλαι οἰκοῦντες ἀγρόται”.

³⁸ *Nikon*, 178, 56. 17—37.

С друге стране, свакако посредно, допиремо до једног сасвим другог питања, такође изузетно важног — тачности писања Константина Порфирогенита. Наиме, он сам у *DAI*, на више места, напомиње како су становници Пелопонеза, како они из Маине,³⁹ тако и Словени са ширег подручја Балкана,⁴⁰ покрштени за време његовог деде Василија I (867—886). Покаже ли се да је ова Порфирогенитова тврдња у најмању руку претерана, ако не и потпуно погрешна, укупна његова писана заоставштина допала би под опрезније изучавање, а вести које пружа морале би бити разматране са одређеном резервом. Ово посебно важи за *DAI* и *Vita Vasilii*.

Колико заправо знамо о црквеној политици Царства на Пелопонезу? Сведу ли се вести свих расположивих извора за којима можемо да досегнемо, излази да и не знамо баш много, тим пре што за поједина раздобља не знамо ништа, док за нека имамо, ту и тамо разбацане, уломке сведочанстава о овом питању.

Крајем VI века Пелопонез је претрпео корените политичке и друштвене промене. Пелопосово острво је тада, после неколико аваро-словенских упада, коначно почетком VII века највећим делом било отргнуто испод власти локалних византијских чиновника, а Словени су се у сразмерно великом броју населили у Ахаји, Лаконији, Аркадији и Месенији. Црквена организација очувала се дуж источне обале, где су главна седишта били Коринт, Аргос, Монемвасија и Елос, затим на крајњем југу у Корони и Метонију, као и на северу у Патрасу.⁴¹ Сва остала црквена средишта била су напуштена и црквена организација на подручјима њихове јурисдикције у расापугу. Ако је веровати анонимном писцу *Монемвасијске хронике*, Словени су приликом насељавања темељно разорили и бојје храмове.⁴²

Такозвано „мрачно” доба Пелопонеза почело је да се просветљава 783. године, када је Иренин (775—802), војсковођа Стваракије, током оп-

³⁹ *Constantine Porphyrogenitis De administrando imperio*, ed. R. J. H. Jenkins—Gy. Moravcsik, Washington 1967, I—II (у даљем тексту *DAI I*) *DAI I*, 50. 75—76.

⁴⁰ *DAI I*, 29. 70—84.

⁴¹ О градовима који су остали црквена седишта и који су сходно томе остали у рукама Византије на Пелопонезу, дознајемо пре свега на основу *Ноџиција* и печата. У погледу *Ноџиција* најзначајнија је *Ноџиција III* у којој налазимо укупно 37 градова. Упор. *Notitiae dignitatum*, ed. Darouzzes, Paris 1981, 3.732—3.768. Међутим, мишљења о времену настанка ове *Ноџиције* су веома подељена — од 733. године до прве четвртине IX века. Извесно је, међутим, да многи градови побројани у овој *Ноџицији* сигурно не само да нису били епископска седишта него нису ни постојали у VIII веку. Тако су поузданији показатељи ипак печати црквених великодостојника. Поменућемо само оне који се могу хронолошки одредити у VIII век. Тако имамо печат Марина, епископа Монемвасије, Јована, епископа Трезена, и Јована, епископа Коринта; упор. J. Nesbitt—N. Oikonomidès, *Catalogue of Byzantine Seals, II*, Washington 1994, N° 31.1, N° 35.2, N° 25.1. Такође, у актима VI васељенског сабора (680. година) наилазимо, међу именима учесника, на Јована, епископа Аргоса, Теодосија, епископа Лакадемона, и Стефана, епископа Коринта; упор. J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum, nova et amplissima collectio*, Graz 1960, vol. XI, col. 642, 646. У списку учесника сабора у Никеји 787. године налазимо монаха Јована који је у раду учествовао као представник епископа Патраса, Прокопија; упор. *Mansi*, XIII, col. 365.

⁴² P. Lemerle, *La chronique dite de Monemvasie*, REB 21 (1961) (у даљем тексту: Lemerle, *Chronique*) 10. 62—64.

сежног похода на Словене у Тесалији и Хелади продро и на источни Пелопонез наносећи тамошњим словенским племенима знатне штете,⁴³ а ово раздобље таме потпуно је окончано у првим годинама IX века, када је за време Нићифора I (802—811) цео Пелопонез постао саставни део Царства. Византинци су на повраћеном подручју, истог тренутка по заузећу, отпочели обнову црквене организације.⁴⁴ Успостављен је, пре свега, нови митрополитски центар у Патрасу, под чију јурисдикцију је, грубо узев, допао цео западни део Пелопосовог острва — дотле, истина номинално, под јурисдикцијом митрополита у Коринту. Спарта је, у склопу ових промена, као најзначајније привредно седиште Лаконије, уздигнута у ранг епископије. Јачањем црквених средишта Патраса и Спарте створени су повољни услови за преобраћање Словена Пелопонеза. Остаје отворено питање да ли је преобраћање текло подједнаком брзином у свим деловима Пелопонеза настањеним Словенима и да ли је оно било само формално и у којој мери такво?

Неколико кратких сведочанстава казују да је ток покрштавања ишао веома споро. Наиме, према причи о патрицију који је, негде између Монемвасије и Спарте, купио словенског дечака, роба, који је био некрштен, баш као и његови саплеменици,⁴⁵ излази да су Милинзи и Језерити у време Лава VI Мудрог (886—912) били пагани. Самим тим је вест Константина Порфирогенита да су Словени Пелопонеза били покрштени за време Василија I само делимично тачна. Уједно, допиремо до суштинског питања — како је уопште изгледало покрштавање Словена у време Василија I? Очигледно је да одговор може да буде или да су сви формално покрштени, што су они могли, већ по својој вољи, да прихвате или да се после извесног времена поврате под скуте своје старе религије. Друго решење је да су покрштени били само одређени слојеви у оквиру једног племена, они најугледнији, преко којих су црквене власти очекивале да ће се хришћанство даље ширити. Ово друго се чини далеко извеснијим.

Један други занимљив податак такође недвосмислено казује да су Словени из околине Елоса, највероватније Језерити, 878. године били још увек пагани. Наиме, у *Vita Vasilii* остало је забележено да су неки демони који владају пастирима из околине Монемвасије објавили овима да је Сиракуза пала претходног дана и да је „потпуно уништена и огњу предата”.⁴⁶ Иако писац не каже да су у питању Словени, Порфирогенит

⁴³ *Theophanis Chronographia*, ed. C. de Boor, I—II, Lipsiae 1883, I, 456. 26—31.

⁴⁴ Lemerle, *Chronique*, 10. 67—74.

⁴⁵ Δ. Α. Ζακυθηνοῦ, *Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι*, Αθῆναι 1945, 95, нап. 2.

⁴⁶ *Theophanes Continuatus*, ed. I. Bekkeri, Bonnae 1838, 310.19—311.5. Овај податак уочио је и I. Sevcenko, *Re-reading Constantine Porphyrogenitis*, Byzantine Diplomacy, ed. J. Shepard—S. Franklin, Ipswich 1995 (Papaers from Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990) 193, доводећи га у везу са писањем Порфирогенита о Језеритима и о Елосу (Језеру) као месту њиховог пребивања. Топономастички материјал може, са великом сигурношћу, да потврди писање Теофановог Настављача. Тако, око 12 километара западно од Монемвасије постоји место Βελιές, које би ваљало довести у везу са словенским топонимом, забележеним у Македонији, Бугарској и Русији — *Велес*. Истог су постања и топоними у Тесалији, Велестино и Волос (M. Vasmer, *Slaven in Griech-*

у *DAI* јасно каже да Језерити живе око Елоса. Стога поменути пастири могу бити само пагански Словени.⁴⁷

Морејска хроника, спис настао у XIV веку, помиње Милинге као припаднике једног дронгоса. Дронгос је у то време, средином XIII века, када се водила борба између Византије и Латина за власт над Пелопонезом, сачињавао једну војну јединицу од приближно 1000—1500 људи. Заповедник ове јединице био је друнгарије.⁴⁸ Другим речима, у *Житију Никона Меџановића* наилазимо на најранији помен да су Милинзи, сигурно од почетка XII века, чинили један дронгос. С друге стране, Константин Порфирогенит вели да је Милинзима стратег одређивао свога човека који је ишао међу њих и водио рачуна о обавезама које су били дужни према Царству — плаћању данка, давању војске, јавним радовима.⁴⁹ У литератури је остало нерешено питање да ли је „стратегов човек” био Словен или Ромеј. *Житије Никона Покајника* пружа значајан податак који може да буде од помоћи у трагању за коначним одговором на ово питање. Наиме, како је Антиохово име ромејско, а он је, према његовим поступцима судећи, очигледно од рода „неверника”, излази да је „стратегов човек” сасвим извесно могао бити и Словен. Његово хеленско име, с друге стране, показује да је, макар формално, био хришћанин.⁵⁰ Како према *Житију* стоји да је Антиох имао чин дукса, то њега

---

land, Berlin 1941, 108, сумња да је Волос у Тесалији настао од словенског Велес; ово је усвојено и у *ВИНЈ I*, 189, нап. 5, уз примедбу да се у XVI веку ово место писало као *Голо*). У питању је топоним проистекао од имена словенског божанства Велеса које је било заштитник пастира и стада. Само 10 километара југозападно од Велеса је село Δαζονία (*Демонија* — узгред, једино таквог имена у данашњој Грчкој). Уколико није у питању случајност, онда ова два примера на изврстан начин употпуњавају приповест Теофановог Настављача о пастирима и демонима у близини Монемвасије.

Сиракуза је пала 21. маја 878. године; упор. Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1969, 234.

⁴⁷ *DAI I*, 50.15—16; *Византијски извори за историју народа Југославије II*, приредио: Б. Ферјанчић, Београд 1959 (у даљем тексту: *ВИНЈ II*) 71.

⁴⁸ *ODB*, I, 664. Према опште усвојеном начелу војног устројства, на челу сваке теме стајао је стратег под којим су била два или три тумарха. Под сваким тумархом била су четворица друнгарија. Тако би Антиох заправо био један од ове четворице друнгарија који су обично под својом командом имали 1000 војника — 200 коњаника и 800 пешака; упор. W. Treadgold, *The Byzantine Revival 780—843*, Stanford 1988, 29.

⁴⁹ *DAI I*, 50, 25—32; *ВИНЈ II*, 71. Јован Протевон, стратег Пелопонеза, писмом се жалио цару како Милинзи не дају војнике, не примају стратевог човека и неће да обављају друге јавне службе. Узима се да је Протевон ово писмо упутио почетком 921. године; упор. R. J. H. Jenkins, *The Date of the Slav Revolt in Peloponnese Under Romamus I*, Late Classical and Mediaeval Studies In Honour of Albert Mathias Frined, Jr., Princeton 1955, 207; такође, Galanopoulos, *Nikonos*, 8. Међутим, тачније ће бити да је ово писмо упућено 923/924. године, како је убедљиво показао Б. Ферјанчић: *О уједу Склавицијана на Пелопонез за време Романа Лакајина*, ЗРВИ 3 (1955) 47.

⁵⁰ Иако је име Антиох старо хеленско име, дакле још од времена паганства, у Византији је познато више Ромеја који су носили ово име и сасвим сигурно били хришћани. Тако је познато чак пет епископа из IV/V века који су носили ово име; упор. *Λεξικό*, 74—76. Доцније је изгледа ово постало породично презиме, па су тако из XI века познати Лав Антиох, Ниџифор Антиох, и други; упор. M. Loukaki, *Contribution à l'étude de la famille Antiochos*, REB 50 (1992) 185—205. Наративне изворе лепо употпуњавају налази печата на којима се чита ово име; упор. G. Zacos—A. Vegler, *Byzantine Seals*, Basel 1972, I/1, N° 746, 747, N° 748, N° 749, N° 750; I/2, N° 1724, N° 1725, N° 1726 — комес Антиох

последично сврстава у ред византијских чиновника.⁵¹ Међутим, звање дукса (дуке) током XI века, када се, како ћемо показати, одиграо догађај у чијем је средишту био Антиох, још увек је било изузетно значајно и односило се заправо на заповедника веће војне области. Колико је познато, Пелопонез је представљао једну војну област истоименог имена, у оквиру које сасвим сигурно није постојала нека друга, издвојена, административна област у рангу дуката. Стога се питање које остаје отворено односи на веродостојност Антиохове титуле. Да ли је он заиста могао да буде дукс? Или, да ли је дукс у његовом случају имао искључиво техничко значење у смислу „заповедник”, „поглавар” или слично. Изгледа да је писац *Житија* овај појам употребио ипак у техничком значењу. Тако је Антиох био заправо друнгарије одговоран првенствено за војна питања на одређеном подручју где му се налазио и штаб.

Један натпис из Месеније, из 1337/38. године, показује да је заповедник дронгоса Милинга у то време, Константин Спанос, носио титулу чауша, што је последица додира Византије са Турцима.⁵² Ипак, важно је приметити да заповедник Милинга у XIV веку није дука.

Када бисмо располагали неким додатним податком који би могао да упути на тачније датирање догађаја око Антиоха, можда бисмо могли и да разумемо под каквим се унутрашњим околностима у Царству могло десити да обласни главар Словена, тим пре што је по свој прилици на тај положај доведен као византијски штићеник, практично уђе у сукоб са једним важним сегментом византијског друштва — црквом. Није била у питању никаква војна побуна — то се не може никако наслутити из *Житија*, али је очигледно да је до неке узурпације имовине ипак дошло. Стога ће пре бити да је Антиох ипак био припадник неке од угледнијих породица Милинга, која је не тако давно била покрштена, и он је, сле-

(550—650 год.) хартулар Антиох (VII век) патрикије Антиох (VIII век) патрикије и судија Антиох (700—750. год.) итд. Још је Шламберже објавио три печата чији су имаоци припадници породици Антиохит; упор. G. Schlumberger, *Sigillographie de l'empire byzantin*, Paris 1884, 616 — Петар Антиохит (два печата) и Давид Антиохит, сва три из XI/XII века. Напоследку, *Theophanes Chronographia*, ed. De Boor, Lipsiae 1883, I—II, I, 438. 11—12, помиње под 764/65. годином стратега Сицилије Антиоха, а под 711/712. годином извесног Антиоха хартофилакса св. Софије у Цариграду (*Theoph.* 382. 20). Стога само име Антиох уопште не значи да је његов имаолац био паганин. Такође, не верујемо да је Антиох из *Никоновог житија* припадао породици Антиоха или Антиохита. У његовом случају у питању је лично а не породично име.

⁵¹ Појам дукс, lat. *dux*, грчки δούξ, настао је у доба Диоклецијана, први пут поменут 289. године, да би од X века означавао заповедника веће војне области — дуката; на пример Антиохија, Халдија, Адријанопољ, Месопотамија, Италија; упор. *ODB*, I, 659; такође, N. Oikonomides, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècle*, Paris 1972. 344, 354. Како је показао Д. Ангелов, *К војросу о љравителјех фем в зџирском десџоџаџе и никејској имџериџи*, *Vyzantinoslavica* 12 (1951) 58—60, дукс је од почетка XIII века потпуно потиснуо некадашњег стратега као појам за војног управника теме. Како се теме од тог времена, као последица значајног смањивања Царства, уситњују, сходно овоме и значај дукса опада.

⁵² D. Iseissel—A. Philippidis-Braat, *Inventaires en vue d'un recueil des inscriptions historiques de byzance*, *Travaux et Mémoires* 9, Paris 1985 (у даљем тексту: *Inventaires*) N° 70. „τζαούσιο(ς) δρόγγου Μελιγῶν Κωνσταντῖνος ὁ Σπάρης.”

дећи неке своје или, што је извесније, интересе племена, покушао да врати оно што му је старином припадало.

Можда се Антихови поступци могу боље разумети проучавањем Никоновог тестаментa. У својој последњој вољи Никон је подвукао да игуман и свештенство воде рачуна о становницима метоха, односно да им је порез „умерен”.⁵³ Не знамо шта је тачно Никон имао на уму, али ће најпре бити да је желео да се никакве неправде не чине становницима метоха, а да о овоме рачуна воде стратег и судија, посебно да су опати и свештеници људи „добри и непоткупљиви”.⁵⁴ С друге стране, страхујући да би на чело манастирског братства могао да дође човек слабих моралних вредности, који не би спроводио његову вољу, одредио је да игумана постављају стратег и судија.⁵⁵

Никонов тестамент, сачињен са много обзира према парицима који су живели на оба метоха — у Склавохорију и у Парорију — показује да је он имао јаке разлоге да овако поступи. Како је његово животно дело било да правој вери приводи све они који под њене скуте нису потпадали, како оне на Истоку тако и оне на Криту и Пелопонезу, сасвим је извесно да је он обављао мисионарску делатност и на поменутиим метосима. Стога, пажљив однос према парицима, који је у свом тестаменту захтевао од наследника, прилично јасно показује да су парици заправо били доскорашњи пагани, највероватније Милинзи, према којима је ваљало водити мудру пореску и црквену политику како од тек примљене вере не би отпали.

Да ли је Никонова воља поштована? Судаћи према реакцији Антиоха — није. Како писац *Житија* вели да је Антиох мењао оно што је Свети у својој вољи оставио, излази да је постојала нерашчишћена правна ситуација око спорне земље. Природно, хагиографи су у Антиховом чину гледали безаконе и повреду својих права, позивајући се, у одбрану ових, искључиво на тестамент Светога. Суштина питања је, чини се, како су метоси допали под Никонов манастир.

Иако остајемо искључиво у сфери нагађања, нека нам буде допуштено да ипак покушамо да образложимо наше претпоставке. Прво, ко је даровао метохе Никоновом манастиру? Друго, биће добро ако одредимо положај метоха око којег се спор одвијао.

Галанопулос је, на први поглед, исувише слободно тумачио да су метоси у Склавохорију и у Парорију били дар „побожних хришћана”.⁵⁶ Никон у свом тестаменту уопште не помиње некакве „побојне хришћане” нити пружа макар најмање места да претпоставимо одакле потичу спорни метоси. Чини се, међутим, да међу овим Галанопулосовим „побожним хришћанима” ваља тражити управо припадника оног богатијег, врло условно речено „владарског”, слоја Милинга, који су преобраћењем у хришћанство, као залог своје верности новом учењу, дали део племенске земље Никоновом манастиру. Ова претпоставка, на жалост,

⁵³ *Pigai 4*, 255. 140—256. 143.

⁵⁴ *Pigai 4*, 255. 137—256. 144.

⁵⁵ *Pigai 4*, 256. 143—144.

⁵⁶ *Galanopoulou, Nikonos*, 162.

тешко може да буде доказана. Међутим, Галанопулос је по свој прилици у праву, јер су манастири заиста, током дуге историје византијског царства, стицали велике земљишне поседе управо кроз даровања појединаца. Оно што је спорно јесте што не можемо да будемо потпуно сигурни у разлоге ових земљишних давања. Наиме, није нужно да је дародавце на ово богоугодно дело увек наводила њихова „побожност”. Отуда се може усвојити Галанопулосова претпоставка да су метоси били поклоњени Никоновом манастиру, али не и да су дародавци баш били „побожни хришћани”.

Према Никоновом тестаменту јасно је да су два манастирска метоха у Парорију и у Склавохорију. На којем од ова два манастирска поседа се радња одиграла? Склавохори, близу античке Амikle, налази се око 5 километара јужно од Спарте. Већ сам положај села, дуж комуникације Спарта-Гитион, онемогућава претпоставку да је то метох „најближи земљи неверника”. С друге стране, Склавохори је место у плодној долини у којем нема пашњака на којима би се узгајале овце или козе. Остаје, дакле, Парори, као место где је Антиох ударио на манастирске поседе. Село и данас постоји под истим именом а налази се на обронцима Тајгета око 5 километара западно од Спарте. Према особинама тла оно много више одговара месту погодном за испашу ситније стоке. Даље на запад, у дубини Тајгета, налазило се срце земље Милинга, што одговара и опису који је дао Порфирогенит.⁵⁷ Стога је Антиох, можемо бити сигурни, посегао за метохом који се налазио у Парорију. С друге стране, сама грчка реч *παρόρια* има значење „погранична земља.”⁵⁸ Такође, када су Милинзи нешто доцније поново упали на исти метох и опљачкали манастирску стоку, у *Житију* тачно пише да су се „спустили”⁵⁹ — односно сишли су из виших предела у ниже, што одговара физичким особинама земљишта око Парорија.

Оно што може да оснажи предложено решење о пореклу поменутих метоха јесте управо спор описан у *Житију*. Од три помена Милинга у *Житију* сви се односе на догађаје око спорног метоха. Први пут, како смо видели, Антиох је метох потпуно преузео, повративши га заправо у склоп племенске земље, док је у другом случају реч о упаду Милинга и пљачкању манастирске стоке. Трећи пут, пак, Милинзи су отели ћерку једног од парика, а сам догађај је савремен писцу *Житија*. Прва два догађаја сугеришу доста снажно да је у питању неспоразум око власништва над земљом. Милинзи је очигледно још увек сматрају својом, док се манастир заклања иза Никоновог тестаента. Како су Милинзи још увек пагани, јасно је да појам даровања земље манастиру њима апсолутно ништа не значи и нема никакву правну тежину.

С друге стране, Антиох је метох начинио својим сталним местом пребивања. Саградивши тамо неку врсту „двора” и опасавши га зидом

⁵⁷ *DAI I*, 50. 16—21; *ВИНД II*, 71, нап. 264.

⁵⁸ Таква једна „погранична земља” под истоименим називом — Парорион, позната је у XIV веку у пограничној области између Бугарске и Византије, где је постојало више манастирских заједница; упор. *ODB*, III, 1590.

⁵⁹ *Nikon*, 208, 62.8 — „κατελθεῖν”.

јасно је ставио до знања да то земљиште сматра својом приватном имовином. Да ли је онда Антиох био непосредни потомак оних који су земљу даровали манастиру? Велики су изгледи да јесте.

Антиохово паганство, упркос хеленском имену, може да се наслути и из његовог начина живота, пошто писац *Житија* вели да је он у своме „двору” (шатору) живео блудничким животом, са више жена, што је, свакако, нехришћанско понашање.

Једна од најснажнијих слика у причи о Антиоху, која додатно поткрепљује и потврђује претпоставку да је био паганин, забележена је на самом крају приповести. Наиме, ватра је, изненада се појавивши, сагорела тело. Ако се ово заиста догодило, дакле под условом да није у причу убачено како би појачало Никоново чудо, онда је то сасвим јасан и сигуран траг о дугом трајању паганства код Милинга. Другим речима, саплеменици су Антиоха, већ према својим веровањима, отпремили на онај свет на свој начин — спаљивањем.

Паганство код Милинга крадом је посведечено и у Никоновом тестаменту. Никон тамо вели да: „Сав приход од цркава које сам изградио у Склавохорију и Парориону...” што показује да је он заправо обављао својеврстан мисионарски рад међу тамошњим, очигледно словенским живљем. Тако су многобројне цркве, које су и археолошким налазима потврђене у Склавохорију, заправо сведочанство о мисионарској делатности цркве према Словенима. Занимљиво је да упркос знатним напорима цркве да Словене приведу у хришћанство они нису уродили скоро плодом. Проћи ће више од века после Никонове смрти а Милинзи ће остати верни својим древним веровањима.

Очигледно је да је покрштавање горњих слојева Милинга било више него формално. Црква је следила одређени образац који је у оновременој Византији већ био добро развијен. Наиме, примерни хришћани су цркви даровали земљишне поседе или обезбеђивали да после њихове смрти црква и даље ужива приходе са њихових имања. Једном покрштени главари Милинга могли су заиста своју верност новом учењу да потврде већим земљишним давањима. Међутим, већ њихови потомци се овога нису држали, што показује како је хришћанство међу Милинзима заправо ухватило слабог корена. Земља, која је у свим примитивним друштвима сматрана за свету и неодвојиву од племена, није могла бити чак ни продавана а камоли даривана. Стога је сукоб Антиоха са Никоновим манастиром заправо сукоб око власништва над земљом. Једном саставни део племенског имања, сада под управом манастира, она је од Милинга посматрана као њихова и неправедно отуђена.

Антиохив спор са Никоновим манастиром можемо датovati врло оквирно. Наиме, како смо већ приметили, излагање од 63. поглавља *Житија* заправо је сведочанство писца. Како је приповест о Антиоху прибељена у 59. поглављу, могло би се рећи да се то одиграло пре него што је хагиограф или уопште био рођен или је још био у раном детињству, пошто на основу његовог писања излази да нико од учесника у спору више није међу живима нити се може наслутити да је он некога од монаха који су тада пребивали у манастиру познавао. Такође, завршавајући

причу о Антиоху хагиограф вели да је тело изгорело: „...како добро зна-на прича каже...”⁶⁰ Другим речима, у његово време постојала је већ добро развијена легенда о чудесном пожару који је узео Антиохово тело, а није му је испричао неко ко је био савременик догађаја. Стога, може се рећи да је Антиох на метох у Парорију упао најкасније у осмој или деветој деценији XI века, по свој прилици пре него што је хагиограф и био рођен. Пошто смо већ рекли да је неспоразум око власништва над земљом суштина спора, излази да је Антиох припадао можда већ оној генерацији која је стасала непосредно после Никонове смрти. Тако бисмо његов упад у Парори и присвајање метоха могли поставити, веома оквирно, у доба између 1020. и 1080/90. године. Како је природа сукоба власништво над земљом, следи да је она не тако давно дарована манастиру, па су племенска права над њом још увек снажно присутна међу Милинзима. Дакле, најпре ће бити да се Антиохов упад у Парори одиграо већ две или три деценије по Никоновој смрти — 1020—1030. године.

У поглављу 62. *Никоновог житија* наилазимо на причу у којој су главни учесници Милинзи, изричито под својим именом наведени,⁶¹ како су поново упали на већ поменути метох и опљачкали манастирске овце и козе. Када су разбојници већ приспели својим кућама, Свети им је, у сну им се појавивши, задао тешке ране. Да би га умилостивили послали су своје рођаке да траже опрост уколико врате стоку коју су опљачкали. Када су испунили обећање здравље им се повратило.

Неколико места у овој причи завређују посебну пажњу. Прво, занимљиво је да писац каже како су Милинзи људи „чије руке носе крв а они сами одишу убиством”.⁶² Ово показује да су Милинзи у потрази за пленом често умели да се залећу на туђу земљу. Што је још занимљивије, према опису писца, изгледа да су Милинзи још у његово време били познати као разбојници и насилници, што само отежава датирање овог догађаја. У овом разбојништву, свакако, не треба тражити некакву потврду да су они били независни од византијских власти или се против царских чиновника подизали на оружје. Напротив, ово говори о нечему другом — да су Милинзи, следимо ли тумачење које смо пружили за поглавље 59 — још увек водили својеврстан рат против Никоновог манастира, подстакнут још увек нерашчишћеном правном ситуацијом око власништва над спорним метохом. Ово такође може да укаже на то да су они још увек били ван потпуног надзора византијских чиновника и да је „стратегов човек” без сумње био Словен. Они су, очигледно, под својим „дуксом” (друнгаријем) сачињавали један дронгос, т. ј. давали су војнике, али све друге обавезе још увек нису прихватили. Одјек оваквог стања налазимо у једном познијем извору, „Морејској хроници”, где су Милинзи, прихватајући власт Франака, пристали да дају војску али не и да плаћају дажбине или обављају обавезне пољске радове, пошто то нису

⁶⁰ *Nikon*, 192, 59. 50 „...ὡς ὁ πολὺς περὶ τούτου φέρεται λόγος”.

⁶¹ *Nikon*, 206, 62. 4.

⁶² *Nikon*, 206. 5—208. 6.

радили ни када им је владао василевс.⁶³ Све ово доста снажно упућује на претпоставку да су Милинзи, пре свега захваљујући кршевитом Тајгету, сачували, до у позно доба, поприлично широку самосталност.

Други податак вредан пажње је онај где писац каже како су на метох насрнули они млађи и подложнији емоцијама.⁶⁴ Ово је важан податак који упућује на закључак да је пљачка преузета мимо знања старијих, односно без дозволе домаћег поглавара. У том смислу *Житије* овај догађај не означава као побуну, пошто званични представници Милинга у томе нису узели учешћа.

Трећи податак, који објашњава шта се заправо догодило, је да су се млади лопови за опрост обратили преко својих рођака. Управо овај податак омогућава да предложимо реконструкцију догађаја. Тако би изашло да су се млађи Милинзи одважили да ударе на манастирски посед и одведу стоку са метоха, док су старији, који су ипак знали да тај чин није допуштен и да на тај начин цело племе доспева у опасност да дође у сукоб са византијским војним властима, преузели на себе да ситуацију изгледе. Из приче се може наслутити да су и једна и друга страна иступиле веома попустљиво. Византијском заповеднику у Спарти сигурно се није ишло у кршевити Тајгет да ратује са непослушним Милинзима, док ни Милинзима није било у интересу да замећу рат са Византинцима. С друге стране, цео догађај, одлазак пред мошти Никонове, показује да је хришћанство већ почело да узима маха код Милинга. Такође, како писац каже, Никоново чудо је утицало на све саплеменике лопова да се уплаше и да дају заклетву да више неће нападати оне у манастиру.

Иако предложено тумачење овог догађаја највећим делом потпада у сферу претпоставки, оно може да се одржи онолико колико је тачно протумачено збивање из 59. главе. Ако смо погрешно протумачили догађаје из 59. поглавља, онда не може да се одржи ни тумачење 62. главе. Општи утисак је да су Милинзи у време када су опљачкали манастирску стоку већ добрим делом прихватили хришћанство. Оно више није било формално као приликом првог таласа покрштавања, оно је сада постало стварност. С друге стране, овај догађај показује да су стара веровања још увек остала, али сада сведена на мању групу припадника племена и другоразредног значаја.

У погледу датовања овог напада Милинга на Парори можемо да претпоставимо да се он одиграо нешто после првог. Писац изреком не помиње нити једног учесника у догађају, а сам каже, када пише како је Никон казнио разбојнике, да је „изгледа повео и два пса”.⁶⁵ Ово значи да је прича коју је чуо имала више верзија. Према једној, Никон је „непобедивим псима” нанео ране пљачкашима. Стога можемо рећи да се и овај догађај десио пре него што је игуман био рођен, дакле пре истека XI века. У сваком случају догађај је уследио најмање једну уколико не

⁶³ *Crusaders as Qonquerors, The Chronicle of Morea*, ed. H. E. Lurier, New York—London 1964, 160.

⁶⁴ *Nikon*, 208, 62. 12—15.

⁶⁵ *Nikon*, 208, 62. 24—25 „...δύο ἑφκει κύνας ἐπάγεσθαι εὐσθενεῖς...”

и две генерације после Антиоховог упада у Парори, по свој прилици 1050—1060. године.

Трећи догађај који у средишту пажње поново има поменути метох најбољи је показатељ да се хришћанство међу Милинзима заиста учврстило, а да су они сами престали да нападају манастирску имовину. Наиме, у поглављу 70 прича каже да су „неки људи који живе близу поманутог метоха (т. ј. Милинзи) поново дозволивши да демон у њима проради”, упали у кућу једног од парика овог метоха и отели му ћерку. Како су хтели да је продају у робље, наум им се није испунио јер их је Никон чудом ослепео. Пошто су обећали да ће је вратити родитељима вид им се вратио, али су они, немајући намеру да обећано испуне, одлучили да је ипак задрже. Тада их је Свети поново ослепео. Када су, напослетку, девојку вратили и очићи вид су поново задобили.⁶⁶

На основу ове приповести можемо рећи да је природа сукоба потпуно другачија него у претходна два. Прво, циљ напада није више имање манастира, него угрожавање парика који на метоху живе. Отимање девојака добро је познат обичај код многих варварских народа, такође и код Словена, па у њему не би требало да тражимо некакво посебно значење. Оно што је важно јесте да су сами отмичари, када су по други пут ослепели, сами молили Светога да им се смилује. То је сасвим добар показатељ да се хришћанство међу њима већ знатније примило.

Такође, парици чија је ћерка отета завапили су „Боже, имај милости”, држећи Никонову икону испред себе.⁶⁷ Ово је веома значајан податак. Наиме, како су парици поманутог метоха без сумње били Словени, о чему смо већ говорили, излази да су се они средином XII века, када се овај догађај одиграо (1130—1140), већ постали прави хришћани.⁶⁸ Уосталом, само име села, Парори, указује на хеленизацију његовог живља.⁶⁹

Свеукупно разматрање Словена који су поменути у *Житију Никона Покајника* допушта неколико основних закључака. Поред датовања, које смо, истина оквирно, покушали да поставимо, може се рећи највише о процесу покрштавања. Извесно је да је Никон био пре свега мисионар. Обилазећи у прво време свога боравка на Пелопонезу одређена подручја на којима су живели пагани, углавном Словени, он је провео формално покрштавање. Том приликом су неки од првака Милинга, обративши се у хришћанство, Никоновом манастиру даровали земљу у Парорију. Сељаци који су на имању живели били су такође Словени. Следи раздобље

⁶⁶ *Nikon*, 238, 70. 1—242. 56.

⁶⁷ *Nikon*, 240, 70. 20—21.

⁶⁸ Догађај у поглављу 71, које следи после поменуте приче о отмици девојке, одиграо се према пишчевим речима „скоро”, што ће рећи пре неку годину. Како овој причи претходи приповест о отмици девојке, излази да се она догодила нешто раније.

Добар показатељ да су Милинзи у низинским пределима Лаконије већ постали побожни хришћани током XI века, дакле пре оних који су живели на Тајгету, јесте један заветни олтар из села Милеје на којем су записана имена дародаваца — Станина и Потхос, син Сирака (Στανίνα κὲ Πόθηου ἡοῦ Σπράκου); упор. *Inventaires*, N° 45.

⁶⁹ Могло би се претпоставити да је словенско име села раније гласило Граница, топоним који постоји на више места у данашњој Грчкој.

у којем следећа генерација Милинга покушава да поврати племенску земљу, што је јасан знак да се хришћанска проповед на почетку одржала само међу парицима метоха. Напоследку, хришћанство се средином XII века постепено учврстило и међу „слободним” Милинзима у Тајгету.

У погледу политичке организације Милинга из *Никоновог жиџија* можемо да закључимо како су они признавали врховну власт Византије, али да је „стратегов човек” био из њихових редова и по свој прилици из неке од угледнијих породица. Спорадичне испаде појединаца против манастира или уопште византијских власти санкционисао је и ред одржавао овај „дукс”. Може се такође рећи да је тврдња *Морејске хронике* како Милинзи нису чинили *corveé* по свој прилици тачна.

На крају *Жиџије* може да буде путоказ у истраживању хомогенизације и хеленизације Пелопосовог острва. Међутим, овом сложеном питању тек ваља приступити.

THE SLAVS FROM THE PELOPONNESUS IN
NIKON METANOIT'S BIOGRAPHY

by

Tibor Živković

Summary

The Slavs under the Byzantine government in the region of Peloponnesus were included in the organism of the Empire in a specific way. The issue of their baptising, that is hellenization, could be partly followed on the basis of *St. Nikon Metanoit's Bibliography*. This paper discusses the spreading of Christianity among the Milinzi, the largest Slavic tribe on the Peloponnesus.